

PLEBISCITNÍ RAZÍTKA

Oldřich Tovačovský

ve spolupráci s Ing. Janem Kypastem a Zdeňkem Filípem

Úvodem

S přibývajícím věkem se rádi vracíme ve vzpomínkách do doby svého mládí s otázkami, co dobrého jsme vlastně v životě dokázali. Nejde jen o práci, která nás živí, ale také o zájmy i záliby, jež jsou důležitým průvodcem žití. Mým celoživotním koníčkem byla filatelie, těšila mne již v raném mládí, což se projevovalo sbíráním poštovních známek, často přerušovaným, ale opět se opakujícím, účelnějším a vedoucím posléze až ke studijnímu dílu. Začalo to sbírkou známek původně z celého světa, způsobem výměny se spolužáky, později i koupí nějakého toho balíčku známek. Rozsah dotyčných sběratelských zemí se postupně zmenšoval a omezoval, a to výhradně na známky naší republiky, ale i zde postupně jen z určité oblasti. V mém případě šlo o známky z údobí plebiscitu. Přispěla k tomu také skutečnost, že jsem se přestěhoval do Ostravy, blízko neuskutečněného plebiscitu. Postupně jsem se seznamoval se sběrateli, kteří rovněž propadli kouzlu sbírání známek a s plnou vervou jsem se dal do práce. Bylo třeba se hodně učit a plně věnovat tomuto koníčku, aby se dostavil výsledek. Poznal jsem mnoho zkušených sběratelů, kteří mi pomáhali, až jsem nakonec došel k určitému cíli. Jména mých předchůdců v tomto oboru postupně uveřejním v příslušných částech tohoto seriálu.

A nyní přejdu k tomu, na co rád vzpomínám - k plebiscitním známám, razítkům a dopisům z Těšínska, Oravy a Spiše plebiscitu, které trvalo půl roku, avšak k plebiscitu vůbec nedošlo. Ve spolupráci s Ing. J. Kypastem a šéfredaktorem časopisu Filatelie a později Merkur Revue Mgr. Vladimírem Schödelbauerem jsem dospěl až ke zpracování Monografie č. 5 a zásluhou firmy Pofis i k jejímu vydání. Jako samostatný doplněk této monografie jsem spolu s Ing. Janem Kypastem a Zdeňkem Filípem zpracoval všechna dostupná poštovní razítka, která byla použita u jednotlivých pošt na plebiscitním území Těšínska, Oravy a Spiše v roce 1920. Vycházím z uvedené monografie, viz část 8.4.1. Bodové hodnocení plebiscitních razítek zmíněného území lze nalézt na str. 238-241, kde je vždy uveden název pošty, typový kód razítka + rozlišovací značka. Typy razítek jsou vyobrazeny a označeny tamtéž v části 5.1.1 až 5.1.2 na str. 108-112.

Doporučený expres - dopis, zasláný kpt. Fritschem, přidělcem mezinárodní subkomise pro plebiscit na Oravě, z Trstené posádkovému veliteli mjr. Nebuškovi do Tvrdošína. Tento mimořádný dopis jsme zařadili pro jeho vysokou dokumentární hodnotu, ač je bohužel nešetně rozříznut ze tří stran.

Ve studii na pokračování budou uvedena všechna dosud nám známá denní razítka pošt všech tří oblastí vymezeného území. Jejím účelem je předložit sběratelům, zabývajícím se touto tematikou, všechny známé doklady, uložené v různých sbírkách. Seznámil jsem se s nimi během mé dlouholeté sběratelské praxe a měl jsem možnost získat jejich kopie. Samozřejmě se mohou vyskytnout i další nálezy, především u sběratelů v cizině, neboť zájem o tyto doklady byl značný. Soubor plebiscitních dokladů, uvedených v seriálu, má svůj význam i v tom, že sběratel si může ověřit pravost existujících razítek i jejich kvalitu. Na závalu je někdy jen horší kvalita dostupných kopií typů razítek. Při uvádění dokladů jednotlivých typů razítek z plebiscitního území byl zvolen jednotný způsob postupu u každé pošty, a to od nejstarších rakouských dvoukruhových razítek menšího průměru k dvoukruhovým většího průměru a všech rozlišovacích značek od písmene „a“ až po případné písmeno „e“, později znárodněných. Poté budou uvedena stejným způsobem všechna následující můstková razítka až po razítka československá I. typu - ČSP. Nebylo vždy snadné najít kvalitní otisky, a tudíž je nutné spokojit se s těmi dostupnými doklady, jaké se podařilo z nejrůznějších sbírek vůbec získat. V seriálu bude zmínka jen o těch sběratelích, kteří se zvlášť zasloužili o zachování plebiscitních celistvostí.

O. Tovačovský

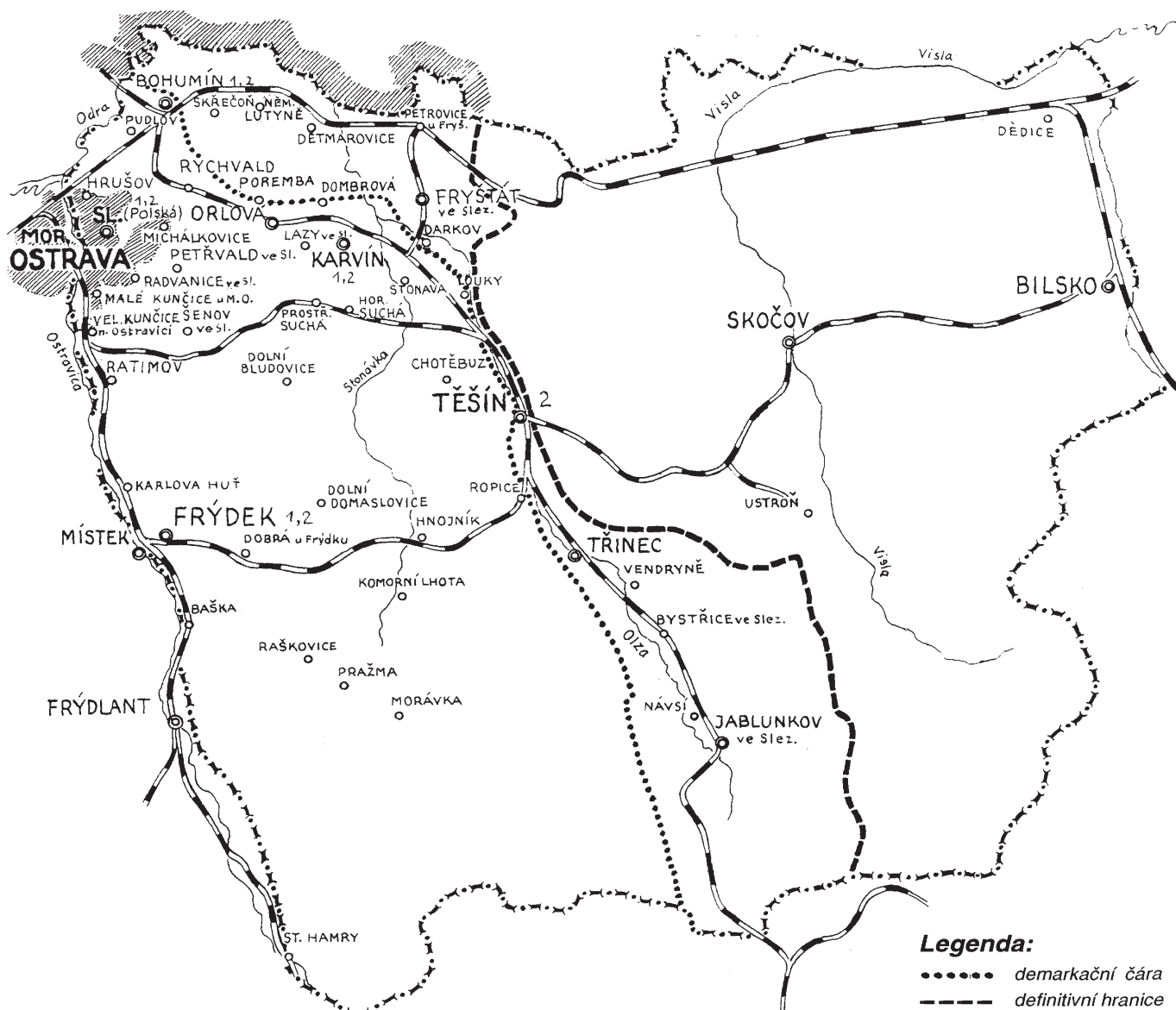

Části plebiscitního území v roce 1920

- I. Východní Slezsko
- II. Oblast Oravy
- III. Oblast Spiše

Mapa Těšínska

se zakreslenou demarkační čarou z 3. února 1919 podle návrhu pařížské úmluvy

VÝCHODNÍ SLEZSKO / TĚŠÍNSKO /

Poštovní úřady na Těšínsku

Baška, Slezsko	Karviná 1	Pudlov
Bohumín 1	Karviná 2	Radvanice, Slezsko
Bohumín 2	Komorní Lhota	Raškovice, Slezsko
Dobrá u Frýdku	Lazy, Slezsko	Ratimov
Dolní Bludovice	Louky, Slezsko	Ropice
Dolní Domaslovice	Malé Kunčice u Mor. Ostravy	Rychvald, Slezsko
Frýdek 1	Michálkovice, Slezsko	Slezská Ostrava 1
Frýdek 2	Morávka	Slezská Ostrava 2
Hnojník	Orlová	Staré Hamry, Slezsko
Horní Suchá	Petřvald, Slezsko	Stonava
Hrušov	Poremba, Slezsko	Šenov, Slezsko
Chotěbuz	Pražma	Velké Kunčice nad Ostravicí
Karlová Huť, Slezsko	Prostřední Suchá	Čsl. prefektura v Těšíně

JEDNOTLIVÉ POŠTY JSOU SEŘAZENY V ABECEDNÍM POŘADÍ

Baška

Z Bašky pocházel zesnulý spisovatel Bohumil Marek, který psal hodně o Těšínsku. Byl poštovním zaměstnancem a dočasně spolupracoval na poště s básníkem Petrem Bezručem. Znal jsem spisovatele Marka, vzájemně jsme se navštívili. Známkami se sice nezabýval, měl však velkou sbírku vzácných starších dobových

poštovních map, některé mi i zapůjčil. Byly mi nepostradatelnou pomůckou při studiu poštovní historie Moravy a Slezska. Dosud jsou známy jen dva typy poštovních razítek Bašky z údobí plebiscitu (kód č.22 a 40). Na většině otisků jsou jen stopy po vylomení rozlišovací značky „a“.

Obr. č. 1
Firemní doporučený dopis s datem 26. VII. 20 (III.TO). Rakouské můstkové razítko znárodněné (kód č. 22 „a“). Jednoznámková frankatura SO 1920 80h Hradčany. Stopy po rozlišovací značce a písmenu „B“ v německém názvu.

Obr.2

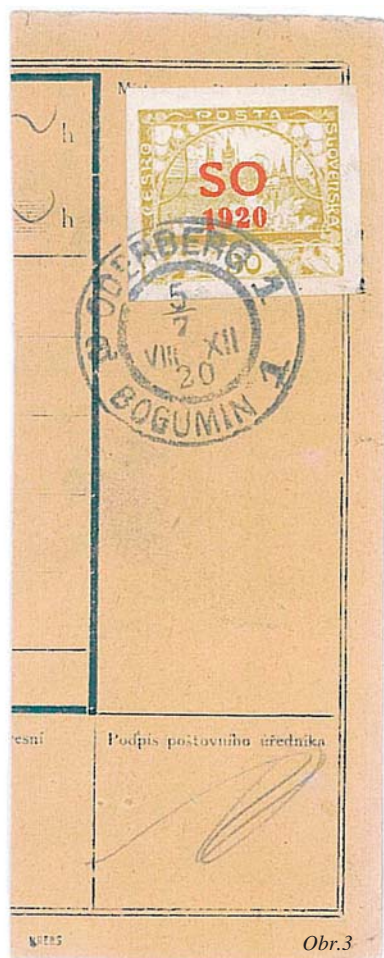
Obr. č. 2
Sólodoplatní známka 15h s přetiskem SO 1920 s částí československého rámečkového razítka (kód č. 40) s datem 24.VII.20 (III.TO).

Bohumín

Bohumín měl v období příprav plebiscitu dva důležité poštovní úřady, proto bude vhodné uvést následující poznámku. Zavedením železnice z Vídně do Bohumína v roce 1847 získalo město druhý poštovní úřad na nádraží. Jeho význam stále rostl, a tudíž 17. února 1896 změnily oba bohumínské poštovní úřady své názvy: první (ve městě) na Bohumín 2 (Oderberg 2), druhý (na nádraží) na Bohumín 1

(Oderberg 1). Tak tomu bylo až do 28. října 1918. Za první republiky měly zpočátku oba úřady označení Bogumin 1 a 2 (sporné těšínské území) a v roce 1921 se změnily tyto názvy na Bohumín 1 a 2. Pokud jde o bohumínská poštovní razítka, byla zde používána po celé plebiscitní období jen razítka rakouského původu s německo - polským názvem, neznárodněná.

Bohumín 1

Obr. č. 3
Ústřížek průvodky. Rakouské dvoukruhové razítko většího průměru, rozlišovací značky „a“ (kód č. 9 „a“). Podací pošta Bohumín 1, den podání 5. 7. 20 (III.TO). Jednoznámková frankatura s plebiscitní známkou SO 1920 30h Hradčany žlutoolivovou.

Obr. 4a

Obr. č. 4, 4a
Ústřížek. Razítko pošty Bohumín 1 stejného typu jako předchozí, ale rozlišovací značky „b“ (kód č. 9 „b“). Jednoznámková frankatura s datem 25. 5. 20, plebiscitní známka SO 1920 200h Hradčany.

Obr. č. 5

Další razítko v pořadí je dvoukruhové razítko většího průměru pošty Bohumín 1, rozlišovací značky „d“ (kód č. 9 „d“), které je jako příchozí razítko na vzácném doporučeném dopise soudního výměru, odeslaném dne 19. 4. 20 (III. TO) z pošty Bohumín 2. Do Bohumína 1 došlo 20. 4. 20. Zmíněný dopis má tedy dvě vzácná bohumínská razítka. Podací je také dvoukruhové, ale menšího průměru (kód č. 4), o něm bude zmínka u poštovního razítka Bohumín 2. Poštovné, zúčtované šestipáskou plebiscitních doplatních známek 5h, byl povinen uhradit příjemce. R-nálepka je typu CS 3 s dvouřádkovým česko-polským názvem. (Vyobrazení viz na následující straně.)

Obr. 4

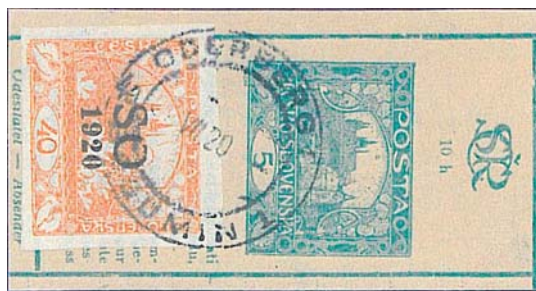

Obr. 5

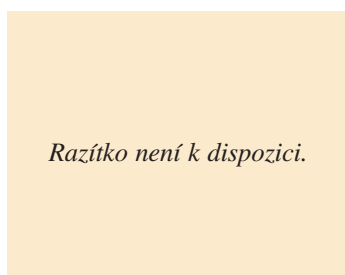
Obr. 6

Obr. č. 6
Existenci rakouského dvoukruhového razítka rozlišovací značky „e“ potvrzuje část razítka na plebiscitní doplatní známce 15h (kód č. 9 „e“). Toto razítko bylo dosud neznámé.

Obr. 7

Obr. č. 7
Výstřižek z telegramu, rakouské můstkové razítko rozlišovací značky „4a“ (kód č.15 „4a“), podaný na poště Bohumín 1 dne „?“ VII. 20 (III. TO). Vzácný výskyt!

Obr. č. 8
Bohumínské můstkové razítko rozlišovací značky „6a“ (kód č. 15 „6a“) není k dispozici.

Obr. č. 9
Rakouské můstkové razítko s rozlišovací značkou „6b“ (kód č.16 „6b“). Celistvost podaná na poště Bohumín 1 dne 5. IV. 20 (III. TO). Kombinovaná frankatura s plebiscitními známkami SO 1920 5h + dvoj páska 15h Hradčany.

Obr. 9

(Pokračování příště)

KULMSKÝ KŘÍŽ A SOUČASNÉ UPOMÍNKOVÉ DEKORACE NA BITVU U CHLUMCE A PŘESTANOVA V ROCE 1813

200. výročí bitvy u Slavkova, kde Napoleon slavil své velkolepé vítězství nad spojenými rakousko-ruskými vojsky, bylo v minulém roce připomenuto řadou pamětních událostí, ať to bylo vydání pamětních známek, aršíku, příležitostných razítek pro filatelistickou veřejnost nebo ražba medailí včetně dekorací na stuhách pro milovníky drobné plastiky a vojenské historie až po rekonstrukci bitvy na polích u obce Tvarožná pod památným kopcem Santonem. S odstupem času jistě někdo zhodnotí všechny akce související s napoleonským rokem 2005 u nás a sběratelé napoleonik se budou moci snažit získat všechny tyto památky - byť novodobé - do svých sbírek.

Ale nezapomeňme, že bitva u Slavkova nebyla jedinou velkou bitvou napoleonských válek na našem území, o devět let později v roce 1813 se odehrála v severních Čechách mezi Teplicemi a Ústím u obce Chlumec a Přestanov druhá, neméně krutá a krvavá bitva. Tentokrát se zde střetlo na 120 tisíc mužů s výsledkem pro napoleonské vojsko katastrofálním. Avšak nepředbíhejme. Situace předcházející této bitvě byla pro Francouze vlastně příznivá. Napoleon měl obsazenu část severních Čech a uvažoval o pochodu na jih. V polovině srpna 1813 se zatím u „Litoměřic zformovala tak zvaná Česká armáda složená z rakouských, ruských a pruských sborů v síle kolem 230 tisíc mužů. V čele stál známý kníže Karel Schwarzenberg. Tato koaliční armáda měla udeřit do týlu napoleonských vojsk, tedy táhnout do Saska a přinutit tak Napoleona, aby se vrátil a zanechal úmyslu dobývat České země a vpadnout do Rakouska. Napoleon se skutečně vrátil, ale spojence u Drážďan porazil a okamžitě vyslal do severních Čech sbor gen. Vandamma o síle 42 tisíc mužů, aby obsadil krušnohorské přechody a město Teplice a tak znemožnil České armádě ustoupit do svého zázemí a znovu se zformovat. Tento manévr se však nezdařil. Generál Vandamme se skutečně probil Nakléřovským průsmykem na jižní úpatí Krušných hor a tam narazil na již se vracívší II. ruský sbor s gardovými pluky vedený knížetem Ostermannem-Tolstým a podporovaný rakouskými divizemi gen. Coloredo-Mansfelda. Navíc v patách francouzským vojskům se objevily v Nakléřovském průsmyku oddíly pruského generála Kleista a osud Francouzů byl zpečetěn. Ve dvoudenní bitvě 29. a 30. srpna byl sbor generála Vandamma rozdrčen a on sám byl zajat a odvezen do Prahy. Tím se situace koaličních vojsk zlepšila, Česká armáda nebyla zničena, znovu se dala na pochod do Saska a další bojové kroky již jen vedly k Napoleonově porážce v Bitvě národů u Lipska v říjnu 1813.

Nutno ještě dodat, že ve vojensko-historické literatuře, a tedy tím i ve faleristice, se ovšem tato bitva nazývá podle tehdejších německých názvů obcí, u kterých byla svedena. Kulm byl název pro Chlumec a Priesten pro Přestanov.

Založení Kulmského kříže a jeho udílení

Nejvýznamnější faleristickou památkou na bitvu u Chlumce je Kulmský kříž (možná, že bychom měli říkat Chlumecký kříž, ale pod tímto názvem by asi nikdo vyznamenání, které máme na mysli, nehledal). Jeho založení a udílení je skutečně jedno z nejzajímavějších v dějinách řádů a vyznamenání.

V bitvě u Chlumce se nejvíce vyznamenaly ruské jednotky, v jejichž sestavě byly takové významné ruské pluky jako Izmajlovský, Preobraženský, Semjonovský a další gardové útvary. Nesly největší bitevní zátěž, měly ztráty a o vítězství také rozhodly. Jejich hrdinstvím byl především nadšen pruský král Fridrich Vilém III a rozhodl se ruská vojska vyznamenat. Ale neměl čím. Dosavadní pruská vyznamenání byla vyznamenání osobní, včetně nedávno založeného Železného kříže. Tentokrát mělo jít o vyznamenání kolektivní, kde by každý ruský voják, který se bitvy u Chlumce zúčastnil, dostal nějaké viditelné znamení. Král měl na mysli nějaký kříž, podobný Železnému kříži, který by byl ovšem vyroben z textilu a vojáci si jej mohli přišít na uniformu. V tom smyslu poslal pruské Řádové komisi dopis dne 4. prosince 1813, který se pokládá za zakládací listinu tohoto vyznamenání, protože jiný dokument o založení Kulmského kříže

neexistuje. Řádová komise skutečně dala na zkoušku vyrobit několik látkových křížů. Ale předseda Řádové komise generál von Diericke, který prvním zasedáním komise o Kulmském kříži pro své zaneprázdnění u vojsk v poli nebyl přítomen, textilní kříže zavrhl a dal vyrobit zkušební kusy z plechu. Zhruba o velikosti 40 x 40 mm. Král se změnou souhlasil a tak nestálo nic v cestě, aby kříže byly vyrobeny. Celkem mělo být vyrobeno 12 tisíc kusů pro mužstvo ze železného plechu a několik set kusů z plechu stříbrného pro důstojníky. Technologie výroby byla velmi jednoduchá - šlo o jednostranný výlisek bez jakýchkoliv nápisů, jen ramena kříže byla černěna jako u Železného kříže, a na ramenech kříže byly vyraženy dírký pro našívání na uniformu. (Pozn.: výroba Železného kříže byla náročnější, protože železné jádro kříže s plastickými iniciálami krále, dubovým listem a datem bylo obroubeno stříbrným plechem.)

obr. 1

Ačkoliv Kulmský kříž je vyznamenání prosté a neatraktivní, je vyznamenáním vzácným. V německých veřejných sbírkách se zachoval ve Vojensko-historickém muzeu v Rastattu, druhý známý exemplář v berlínském zámku Monbijou byl ve 2. světové válce spolu s hohenzollernskými sbírkami zničen. Zachovala se jen fotografie sbírky Železných křížů, mezi nimiž byl i Kulmský kříž, a z této fotografie jsme pro představu Kulmský kříž vybrali - obr. 1.

Kolik se zachovalo těchto křížů v Rusku, nevíme. Podle literatury trvala výroba v Prusku celý rok a teprve v létě 1815 bylo do Petrohradu zasláno 11 120 křížů ze železného plechu pro poddůstojníky a mužstvo a 443 kusů z plechu stříbrného pro důstojníky. Rozdělování křížů mezi účastníky bitvy u Chlumce potom trvalo další rok. Že vyznamenání Kulmským křížem si Rusové cenili, dokládají zachovalé podobizny některých důstojníků a veteránů napoleonských válek. Na ukázkou jsem vybral podobiznu knížete Vladimíra Apraksina z petrohradské Ermitáže, který se jako mladý důstojník zúčastnil bitvy u Chlumce a i později jako gardový plukovník nosil Kulmský kříž připevněný na svém kyrsu - obr. 2.

obr. 2

Nezapomenuté bojiště

Význam bitvy u Chlumce si protinapoleonští spojenci uvědomovali i po vítězné válce a bojiště nebylo zapomenuto. Svědčí o tom památníky, které zde vznikaly nejen zásluhou rakouských úřadů, ale i Prusů a Rusů. Milovník vojenské historie zde najde na desítku památníků, rozestých v krajině mezi Nakléřovem a Teplicemi. Samozřejmě, že nejmohutnější z nich, 26 metrů vysoký komolý kužel zakončený sochou lva, byl postaven při oslavách 100. výročí bitvy v roce 1913 a tento Jubilejní památník je dodnes dominantou centrální části bojiště. Památníky se staly symbolem bojiště, a proto se často a vlastně, jak uvidíme i dnes, stávají námětem pamětních medailí. Z těch historických bych připomněl oficiální medaili, která byla ražena při příležitosti odhalení Jubilejního památníku. Jde o jednostrannou medaili ze světlého bronzu ve tvaru pravidelného osmihranu, šířky 37 mm, kde v poli medaile je zobrazen právě Jubilejní památník a opis v němčině zní v překladu: „Slavnostní předání rakouského památníku bitvy / Chlumec / 30. srpna 1913“ (obr. 3). Medaile je nositelná, jak

obr. 3

svědčí široké obdélníkové ouško na její horní hraně, a podle svědectví byla nošena na žlutočerné průvlečné stuze. I když šlo o medaili oficiálně vydanou rakouskými úřady k této události, nestala se pro svůj příležitostný charakter součástí rakouského systému vyznamenání.

Oživení tradic Klubů vojenské historie

Zdálo se, že jubilejními slavnostmi v roce 1913 zanikne sláva této bitvy, protože následné obě světové války, zánik rakouské monarchie i jiné vojenské tradice předválečné i poválečné ČSR ovlivnily i náš náhled na dávné napoleonské války. Ale není tomu tak zásluhou Klubů vojenské historie a zvláště jejich uniformovaných sborů. Díky jim byl oživen zájem i o dávné vojenské události, které ovlivňovaly tok našich dějin. Z iniciativy právě jejich členů byla vydána řada nositelných pamětních dekorací, které mnohdy můžeme spatřit i na hrudích členů v historických uniformách. Mezi nimi najdeme také několik dekorací spojených s památkou na bitvu u Chlumce a Přestanova.

První z nich byla vydána ke 175. výročí bitvy a jde o kruhovou litou medaili prům. 36 mm podle návrhu medailéra J. R. Duška z Ústí nad Orlicí. Na jejím líci (obr. 4) je zobrazen památník v Nakléřově „Všem padlým“ (původně to byl památník gen. Kleista), s nápisem KULM 1813 a na rubu je zobrazena kamenná mohyla s křížem na hromadném hrobu padlých v lesíku u

obr. 4

obr. 5

Přestanova, dole je pak datum vydání medaile 1988. Medaile se nosí na tmavočervené stuze, protnuté ve středu dvěma bílými proužky.

185. výročí bitvy v r. 1998 bylo příležitostí k vydání další dekorace. Tentokrát je to jednostranná medaile z niklového plechu v podobě oválného medailonu na výšku, položeného na kříž, jehož ramena vyčnívají pod medailonem. V medailonu na červeném pozadí je Jubilejní památník, dole datum 1813, podél dolní části je páska světle hnědá s nápisy CHLUMEC - KULM. Dekorace je poměrně velká: výška 55 mm a šířka 39 mm a je zavěšena na trojúhelníkově složené stuze v rakouských barvách, tj. červené-bílé-červené (návrh architekta Votruby, výroba Znak Malá Skála, obr. 5).

obr. 6

Konečně poslední pamětní medailí na stuze je dekorace k 190. výročí bitvy z roku 2003. Zde jde o oboustranně raženou medaili z mědi prům. 30 mm. Rázidla jsou ručně rytá medailérem P. Souškem z Brna a výrobu zajišťovala fa Santon Tvarožná pro obecní úřad v Chlumci a částečně i pro sběratele. Na líci spatřujeme trojportrét koaličních velitelů v bitvě u Chlumce - knížete Ostermanna-Tolstého, gen. Colorado-Masfelda a gen. Kleista (obr. 6). Na rubu potom je položena šavle a nápis „190. výročí bitvy, Kulm 1813 - Chlumec 2003“. Medaile je zavěšena na žluté stuze protnuté ve středu dvěma bílými proužky.

Z uvedeného je vidět, že zájem o bitvu a bojiště se zajímavými památníky neutuchá, a dekorace poslední doby jsou umělecky velmi dobře zpracované a důstojně se řadí k novým spolkovým či nestátním faleristickým objektům. My se můžeme těšit, že i další jubilejní příležitosti v roce 2008 a 2013 budou motivovat Kluby vojenské historie, ale nejen je, k dalším oslavám a vydání nových odznaků a medailí.

Josef Hrdý